

glad för att Per-Anders Östling slutfört boken. Det är beundransvärt att ta itu med ett så drygt arbete. Boken kan användas både som ett uppslagsverk om dagens föreställningsvärldar, men också som en bok som levererar spännande historier om det övernaturliga.

Lena Marander-Eklund, Åbo

Svante Norrhem: *Christina och Carl Piper. En biografi*. Historiska Media, Lund 2010. 288 s., ill. ISBN 978-91-86297-11-4.

Deras imponerande porträtt hänger på Löfstad slott utanför Norrköping. Det var där jag mötte dem första gången, Christina Törne (1673–1752) och Carl Piper (1647–1716).

De kallades på sin tid för uppkomlingar och man kan diskutera ordvalet – och överhuvudtaget ordens valörer i en annan tid – men med vår tids mått gjorde de en snygg karriär och klättring uppåt på den sociala rangskalan. De bildade också ett utmärkt äktenskapligt team trots den stora ålderskillnaden. Om detta framgångsrika, beundrade och av somliga avskydda par har historikern Svante Norrhem skrivit en informativ biografi, som heter just *Christina och Carl Piper. En biografi*.

Det blivande paret Piper kände varandra väl då de ingick äktenskap med varandra den 13 februari 1690. Carl var nämligen Christinas fars, Olof Hansson Törnes (1612–1671), styvbror. (Christinas far adlades 1698 och antog då namnet Törnflycht, ett namn som Christina ibland felaktigt fått bära i historieböckerna.) Ett märkligt arrangemang kan vi kanske tycka idag, men inte ovanligt vid den tid när noga genomtänkta och planerade äktenskapliga allianser var betydelsefulla. Carl Piper var en svärson som valdes med omsorg av Christinas föräldrar ”och äktenskapet med Christina ska mer betraktas som en fast anställning hos hustruns släktingar än en kärlekshandling”, konstaterar författaren (s. 13). Många barn föddes under alla förhållanden inom äktenskapet; fem nådde vuxen ålder.

Svante Norrhem's biografi över herrskapet Piper är välskriven och faktarik, grundad på gedigen källforskning. Den är uppdelad i tre, egentligen fyra delar om man inkluderar inledningen. Den första delen, ”Par i politik”, handlar om hur Christina och Carl Piper byggde upp och konsoliderade sin position. De kom nämligen från ett lägre socialt skikt än själva adelseliten och slet hårt för att bygga upp sitt ”imperium” och goda renommé. Läsaren får också följa Carls karriär från posten som

mer ordinär ämbetsman till positionen som en av Karl XII:s närmaste män och hans kanske närmaste politiske rådgivare. Ständigt befann han sig på resande fot vid konungens sida.

Del 2, ”Skilda liv”, handlar om makarnas påtvingade skilsmässa åren 1709–1716, då Carl efter slaget vid Poltava hamnade i rysk fångenskap och slutligen också dog som krigsfånge. Under åren i fångenskap var Carl en av ledarfigurerna bland de ca 20 000 tillfångatagna svenskarna i Ryssland. Han fortsatte sitt arbete som ämbetsman i kungens tjänst och levde stundtals under relativt goda omständigheter, åtminstone jämfört med sina fångna landsmän från lägre sociala skikt. Flera försök gjordes att få honom utväxlad, men alla misslyckades och i maj 1716 dog Carl Piper utmärkt på fästningen Schlüsselburg (Nöteborg) på en ö i Ladoga. Tsar Peter placerade honom sannolikt inte i detta rymningssäkra fängelse av fruktan för att Piper skulle fly, utan snarare som en skymf mot både honom och därmed också Karl XII, vars gunstling han betraktades som.

Bokens tredje del, ”Christinas tid”, handlar om Christina Pipers liv som änka. Eftersom maken ofta befann sig på resande fot skötte hon redan tidigt en stor gods-ekonomi och utvecklades med åren till en driftig affärs-kvinna, som lade grunden till vad som skulle komma att bli en omfattande industriell verksamhet. Som jord- och industriägare bedrev hon verksamhet från Tornedalen till Skåne. Krageholm, Sturefors och Ängsö är bara några exempel bland många på piperska egendomar, som fortfarande är välkända. Norrhem påpekar att Christina Piper visserligen var mycket framgångsrik, men att hon arbetade inom ramarna för sin egen könsmässiga underordning. Inget i hennes agerande tyder på att hon kan betraktas som en tidig feminist eller förespråkare för kvinnors rättigheter. Hon var förvisso exceptionell på flera sätt, men inte i första hand som kvinna utan som entreprenör och en mycket förmögen sådan. Hon – och hennes man – hade strävat uppåt på den sociala rangskalan och lyckats. Men hon var knappast ensam om att som änka driva gods och gårdar under och efter det stora nordiska kriget. Det var inte ovanligt att kvinnor i de övre samhällsskikten hade blivit tvungna att axla denna roll under perioden.

I ett efterord tar Svante Norrhem upp några viktiga forskningsetiska frågor. Hur kan en historiker – eller för den delen etnolog – försöka tillägna sig sedan länge döda människors tankar och känslor? Hur kan en utomstående tro sig om att kunna skildra andra människors liv på ett någorlunda trovärdigt sätt? Det är frågor som

humanistiska forskare ständigt brottas med och det finns inga givna svar. Norrhem förklarar att han försökt att se och tolka Christina och Carl Piper i deras samtida sammanhang, att han försökt frigöra sig från förutfattade meningar så vitt det är möjligt. Jag tycker att han har lyckats bra i denna sin ambition.

Det källmaterial Norrhem har haft att tillgå har varit brev, dagböcker, bouppteckningar, inventarieförteckningar, räkenskaper, diplomatiska rapporter och ämbetsmannaskrivelser. Trots att källmaterialet inrymmer brev och dagböcker är det ändå svårt att komma makarna Piper nära och att utläsa något om deras inbördes relation. Det riktigt privata undanhåller de, enligt författaren. Man kan tänka sig att skälen härtill kan vara många. När det gäller t.ex. brev kan de ha skrivits i akt och mening att läsas upp i en större familje- och vänkrets och då kanske man inte gärna redogör för sina innersta tankar och känslor. Det kan också vara så att vi som 2000-talsmänniskor lätt blir anakronistiska, hur medvetna om anakronistiska felslut vi än är. Känslor är något som ständigt saluförs i media idag och något som vi uppmuntras att släppa fram i våra privatliv. Så levdes inte livet för flera hundra år sedan, så såg inte den mentala kartan ut.

Avslutningsvis kan sägas att Svante Norrhem skrivit en läsvärd, intresseväckande och – i ordets bästa mening – lättillgänglig biografi om makarna Christina och Carl Piper. Att han har låtit dem båda träda fram är en av bokens stora förtjänster. Han tecknar konturerna av ett genuskontrakt som sannolikt var något utöver det vanliga under sin tid, om än inte helt unikt.

Birgitta Meurling, Uppsala

Barbro Bursell: *William Grey & Brita Tott. En berättelse om krig och kärlek i stormaktstidens Sverige*. Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2012. 207 s., ill. ISBN 978-91-7353-569-4.

Barbro Bursell, docent i etnologi och tidigare överintendent och chef för Livrustkammaren, har skrivit en bok om krig, kärlek och vardagsliv i det tidiga 1600-talets Sverige. *William Grey & Brita Tott* ger en inblick på individnivå i dåtidens knappa villkor, där strikta regler satte ramarna för kvinnors och mäns möjligheter, och där ståndstillhörigheten var självklar och viktig.

William Grey hade invandrat från Skottland och gjorde karriär i Gustav II Adolfs armé. Brita Tott kom

från en gammal ansedd adelsfamilj med säte i Uppland. Deras äktenskap inleddes på ett dramatiskt sätt genom att William Grey enleverade sin blivande hustru och förde bort henne på sin släde, till hennes familjs stora bestörtning. I gamla adelskalendrar har Barbro Bursell hittat uppgifter om hur fröken Tott ”blev enleverad ur sin moders hus” och i en annan hur hon ”lägrades av sedermera överstelöjtnanten William Grey, som gifte sig med henne 1617”. Denne överstelöjtnant påstod sig vara av skotsk adel, men lyckades aldrig bevisa det, och accepterades därför inte av Britas familj.

Denna uppseendeväckande historia har satt sitt avtryck i det dåtida rättsmaterialet, och Bursell har fördjupat sig i protokoll från Svea hovrätt där vi får möta en släkt med konfliktyllda relationer. Drygt trettio år efter bortförandet av Brita dras historien upp igen, i en rättsprocess 1649 mellan systrarna Brita och Ingeborg Tott. Den senare ansåg att hennes syster Brita förverkat sin rätt till arv efter deras mor, eftersom hon, enligt system, gift sig med en ofrälse man. William Grey hade inte lyckats bevisa att han var adelsman, och ett rykte gjorde gällande att han helt enkelt bara var son till en enkel borgare från Glasgow. Om en flicka från en adlig familj gifte sig med en ofrälse, hade hon inte längre rätt att arva jord eller gårdar från släkten. Att dessutom ge sig iväg med en man på det sätt som Brita gjort vintern 1616 var i högsta grad vanhedrande, och ifrågasatte hennes ärlighet inför omvärlden. Sexuella relationer utanför äktenskapet bestraffades strängt vid denna tid och var åtalbara. Det är alltså en spännande och dramatisk historia som Bursell grävt fram ur arkiven.

Det visar sig att även Britas mor ägnat sig åt många rättsprocesser, bl.a. mot sin förste man, Britas far, och mot barnen i hans första äktenskap, Britas halvsyskon, som hon påstod hade ärvt jord som borde ha tillkommit henne. Sin make stämde hon eftersom han, enligt henne, gett henne en för snålt tilltagen morgongåva. Att driva rättsprocesser var vanligt under 1600-talet, men Britas mor förefaller att ha tillhört de mer än vanligt stridslystna. När Brita Grey senare skulle förklara för hovrätten varför hon rymt med sin skotske kavaljer, skriver hon att det inte var av ”kättja eller wällust” utan snarare på grund av det ”hat och förtryck” som rådde i hemmet. Britas far var död sedan länge och modern omgift. Det visar sig att Brita hade två systrar som också gjorde sexuella snedsprång före äktenskapet, till råga på allt med ofrälse män även de, och till och med två gånger var. Det måste ha varit stor skandal att sammanlagt tre systrar ur samma adliga familj bröt mot samhällets nor-